

הריגת יחיד להציל את הרבים

The Trolley Problem in Halakhah

(1) בראשית ט:ו

שָׁפַךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם:

(2) שמות כ:יג

לֹא תִרְצַח

(3) ויקרא יט:טז

לֹא תִלְךָ רֵכִיל בְּעַמֶּיךָ לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ אֲנִי יְקֹנֶךָ:

(4) ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רצו

והמצוה הרצ"ז היא שהזהירנו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת מות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו. כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו. או יהיה גוי משתדל להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהמנע להצילו באמרו יתעלה (קדושים יט) לא תעמוד על דם רעך. וכבר אמרו שמי שיכבוש עדות תכללהו גם כן זאת האזהרה כי הוא רואה ממון חבירו אובד והוא יכול להחזירו אליו באמרו האמת, וכבר בא בזה הענין גם כן (ויקרא ה הוב' במ"ע קעח) אם לא יגיד ונשא עונו, ולשון ספרא מניין אם אתה יודע לו עדות שאין אתה רשאי לשתוק עליה תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך ומניין אם ראית אותו טובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך ומניין לרודף אחר חבירו להרגו שאתה חייב להצילו בנפשו תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת סנהדרין (עב - עד א):

(5) סנהדרין עד.

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוודק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... רוצח גופיה מנא לן? - סברא הוא. דהווא דאתא לקמיה דרבה, ואמר ליה: אמר לי מרי דוראי זיל קטליה לפלניא, ואי לא - קטלינא לך. - אמר ליה: לקטלוך ולא תיקטול. מי יימר דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דהוא גברא סומק טפי.

(6) משנה תרומות ח:יב

וכן נשים שאמרו להן גוים ע"א תנו לנו אחת מכם ונטמאה ואם לאו הרי אנו מטמאין כולכם יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל:

(7) תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת תרומות פרק ח הלכה ד

תני סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך פגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם אפ"ל כולן נהרגים לא ימסרו נפש אחת מישראל ייחדו להן אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ואל ייהרגו א"ר שמעון בן לקיש והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי ורבי יוחנן אמר אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי עולא בר קושב תבעתיה מלכותא ערק ואזיל ליה ללוד גבי ריב"ל אתון ואקפון מדינתא אמרו להן אין לית אתון יהבון ליה לן אנן מחרבין מדינתא סלק גביה ריב"ל ופייסיה ויהביה לון והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי ולא אתגלי וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי אמר ליה ולמסורות אני נגלה א"ל ולא משנה עשיתי א"ל וזו משנת החסידים

(7) תזון איש סנהדרין סימן כ"ה

ויש לעי' באחד רואה חץ הולך להרוג אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד אחר, ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים, ואפשר דלא דמי למוסרים אחד להריגה דהתם המסירה היא פעולה האכזרי' של הריגת נפש ובפעולת זה ליכא הצלת אחרים בטבע של הפעולה אלא המקרה גרם עכשו הצלה לאחרים גם הצלת האחרים קשור במה שמוסרין להריגה נפש מישראל, אבל הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה, ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שבצד אחר, רק עכשו במקרה נמצא בצד אחר נפש מישראל ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות, ובזה אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבדת ישראל בכל מאי דאפשר, והלא לולינוס ופפוס נהרגו בשביל להציל את ישראל כמש"כ רש"י תענית י"ח ב' ד"ה בלודקין, ואמרו שאין כל ברי' יכולה לעמוד במחיצתו, מיהו הכא גרע דהורג בידים, ולא מצינו אלא דמוסרין אבל להרוג בידים אפשר דאין הורגין והא דהרגו שב"ב דמורד במלכות היה ומיהו צ"ע בתוס'.

(8) שו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן ע

... ולפענ"ד נראה לפרש כוונת דברי הגמ' בכזאת, ובהקדם דברי הגאון החזו"א ז"ל לסנהדרין סי' כ"ה שכותב לחקור חקירה חמורה למעשה, דמה יהא הדין באחד שרואה חץ הולך להרוג אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד אחר, ואלו שבצד זה יצולו, ואם לא יעשה כלום יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים. ומתחילה נוטה החזו"א לומר שצריך להטותו לצד האחר ולא דמי למוסרים אחד להריגה וכו' מפני שהטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שבצד האחר ורק עכשיו במקרה נמצא בצד האחר נפש מישראל, ולכן, אחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות, ובצד האחר רק אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבידת ישראל בכל מאי דאפשר. אולם לאחר מיכן מסתייג החזו"א ז"ל מזה, וכותב, דמיהו הכא גרע דהורג בידים, ולא מצינו אלא דמוסרין, אבל להרוג בידים אפשר דאין הורגין, והא דהרגו שבע בן בכרי מפני דמורד במלכות היה. ונשאר לבסוף בצ"ע בזה עיין שם. והנה לכאורה היה אפשר להביא ראיה שכן צריך להטותו לצד האחר, ושעכ"פ מותר לעשות זאת, ממה שמצינו שנפסק בדומה לזה בחו"מ סימן שפ"ח סעי' ב' ברמ"א, וז"ל: היה רואה נזק בא עליו מותר להציל עצמו אף על פי שע"י זה בא הנזק לאחר עכ"ל. הרי בהדיא שמותר לו לאדם להציל עצמו מנזק [כגון שרואה אמת המים שוטפת ובאה לתוך שדהו רשאי לפנותו למקום אחר, כדמובא בהגר"א שם בשם הירושלמי] אף על פי שע"י יבוא הנזק לאחר, ולא תימא שרק בעל הנזק בעצמו מותר לו לעשות כן ולא איש אחר, דיעוין בשו"ת נודע ביהודה מהדו"ת חיו"ד סי' ע"ד בתשובה מבהמ"ח שכותב לבאר דה"ה דגם אחרים יכולים להשתדל עבורו ומוכיח זאת מדברי הש"ך בחו"מ סי' קס"ג ס"ק י"ח יעו"ש.

אבל לאחר העיון נראה דזה אינו, דאין ללמוד ממה שהותר לגבי גרימת נזק לחבירו שהיא מותר בכזאת גם בגרימת הריגה לחבירו, והגם דלענין לחייב מיתה מקילינן ביותר שלא להרוג כי אם כשהרג בפועל ממש ושלא דמי לנזקין שמחייבינן אפילו כשלא היזיק בפועל ממש כדמבאר הר"ן בחידושי לסנהדרין ד' ע"ז ע"ב כדיעו"ש, אבל לענין להתיר עשייה לכתחילה בודאי ד"נ = דיני נפשות = חמיר בזה מד"מ = מדיני ממונות = ואין ללמוד ממה שהותר בד"מ שיהא מותר גם בד"נ, ופשוט. ולכן נלענ"ד דבכל כגון דא של חקירת החזו"א ז"ל קובע יותר השב ואל תעשה עדיף כי הרי ישנה טענה של מאי חזית דדמו של זה סומק מדמו של חבירו, ובהריגה ודאית אין חילוק בין יחיד לרבים, ולא אמרינן דרבים עדיפא, ולולינוס ופפוס שנהרגו בשביל להציל את ישראל כמ"ש רש"י בתענית ד' י"ח ע"ב (שמביא החזו"א שם מזה) הוא מפני שאחרת גם המה היו בהסכנה ליהרג, וכ"כ לחלק ולומר בכזאת בשו"ת יד אליהו סי' מ"ג יעו"ש, וגם י"ל דאין ללמוד משם, כי שונה הדבר אם היחיד בעצמו מוסר א"ע עבור הכלל דזה יש מקום לומר דמותר, לבין מה שאחרים יקחו אחד וימסרוהו שיהרג עבור רבים שזה בודאי אסור, ומשנה מפורשת והלכה מפורשת היא דאם אומרים לנו תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, (עיין רמב"ם פ"ה מיסודי התורה ה"ה ויו"ד סי' קנ"ז סעי' א' ע"ש).

...

וזאת לדעת כי חקירת החזו"א ז"ל הנ"ל היא לא רק תיאורטית בתיאור ציור דמיוני של ראית חץ הולך להרוג והיכא שיש אפשרות להטותו, כפי שמצייר החזו"א, אלא שאלה מעשית ממשית היא, ויש לה השלכות על בדומה לזה, כגון על כלי רכב כשנוסעים בדומה למשל ונקלעים פתאומית לפני אנשים רבים שחוצצים אז הכביש ויש לעשות עצירה פתאומית ע"י נסיגה אחורנית כדי שרבים מהעוברים לא יהרגו, אבל באחורה נמצא שם יחיד עומד באופן שברור שיהרג עי"כ, וכן בכל הדומה לזה, והשאלה נשאלת בכאמור במה יש לו לבחור יותר לנהוג במצב כזה, אם לישראל במצב של שב ואל תעשה ועי"כ יהרגו אחדים שלפניו, או לסגת אחורה בקו"ע = בקום ועשה = ועי"ז יהרג היחיד, וכאמור לדעתנו יש להיות בזה בשב ואל תעשה, כאשר מוכח בכזאת מדברי הרבינו יונה שהבאתי, ולא לעשות שום פעולה המתבטאת במעשה של קום ועשה, ולא משנה הדבר מה שהוא כוונתו בזה לשם פעולת הצלה, בהיות ולמעשה הוא יהרוג עי"כ בודאות את היחיד, וכאן עוד חמור ביותר אפילו מהטיית חץ לצד אחר, כי כאן בפעולת נסיעה אחורנית, הרי זאת פעולה של כחו ממש ובכח ובפועל שלו יהרוג את היחיד ולכן לא דמי זה אפילו בכלל לההיא דחו"מ סי' שפ"ח לגבי הסרת נזק הנ"ל, דבשם רק מפנה המים לצד אחר, אבל לשדה חבירו הולכים המים מכח הזרימה שלהם, ומשא"כ כאן וכנ"ו.